

Verschenen in: *MedJCW* 28 (2005), p. 134-142

Kinker

Aantekeningen voor recensie van *Bilderdijs Brieven*

Andé Hanou

In de zomer van 2005 liet Johan Eland van antiquariaat Lilith in 's-Hertogenbosch mij weten dat hij in zijn bezit had: de uitgave door Messchert van de *Brieven van Mr. Willem Bilderdijk* in vijf delen, uit 1836-1837. Daarin lagen verschillende handschriften die volgens hem vermoedelijk van Jan Kinker afkomstig waren.

Inspectie leerde mij dat dit inderdaad het geval was. Ik kocht de uitgave, met die handschriften. Het werd vrijwel meteen duidelijk dat het *deze* set van de Messchert-uitgave is geweest, die door Kinker gebruikt is om zijn recensie van deze *Brieven* te schrijven. Deze recensie is nadien gedrukt in de *Recensent, ook der Recensenten*.¹ Op het schutblad van elk deel is de geschreven opmerking te vinden: "Aan de Redactie van Recensent, ook der Recensenten; van den Uitgever".

In een van de delen lag een briefje van de uitgever van *R,odR*, gericht aan Kinker. De tekst van dit tot nu toe onbekend² briefje luidt:

WelEdHoog Gel Heer

den Heer Mr J Kinker

Deze

Amice!

Hiernevens de 3 eerste deelen der Brieven van Bilderdijk waarvan wy byzonder gaarne eene recensie van uwe hand zouden hebben. Het 4^e deel nu onlangs uitgekomen zenden wy over eenige dagen. Voorts gaan hierby het 3^e deel van Blair door Lulofs waarvan Gy zoo wy meenen de vorige deelen beoordeeld hebt³ benevens het laatste stuk van Hoeffft over t Bredasche taaleigen,⁴ eindelyk nog eene fransche vertaling van een werk van Prof. Limburg Brouwer;⁵ wy zullen volgens afspraak de recensien te gemoet zien van Limb. Brouwer Verhand.⁶ en het stukje over 't Koningryk der Ned.⁷ en de ontvangene recensie van vdBergh⁸ zoo spoedig mogelijk plaatsen.

¹ Aldaar: dl. 31-I (1838), 25-41, 153-174, 290-316, 517-544; dl. 32-I (1839), 101-118, 139-164.

² Niet in de *Briefwisseling Johannes Kinker*, ed. Hanou/Vis, 3 dln., Amsterdam 1992-1994.

³ Hugh Blair, *Lectures on rhetoric and belles lettres* (1780) werd 1832-1837 door B.H. Lulofs (1787-1949) uitgegeven in drie delen als *Lessen over de redekunst en fraaije letteren, of voorschriften over taal, welsprekendheid en dichtkunst*. Ik kon tot 1840 geen recensie door Kinker in de *R,odR* vinden; ook is niet bekend dat hij de eerdere delen wel recenseerde.

⁴ Een recensie door Kinker van J.H. Hoeffft (1756-1843), *Proeve van Bredasch Taal-eigen* (1836) is tot 1840 niet in de *R,odR* te vinden. De veilingcatalogus-Kinker uit 1846 vermeldt wel een exemplaar van dit werk met aantekeningen door Kinker.

⁵ Vermoedelijk betreft het de recensie van P. van Limburg Brouwer (1795-1847), *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs*, dl. I-II 1837-1838, in: *R,odR* dl. 32-I (1839), 328-346. Kinker zou de delen 3 t/m 6 later in hetzelfde blad recenseren.

⁶ Deze tot nog toe onbekende recensie door Kinker betreft de *Verhandelingen en losse geschriften* (1836) en verscheen *R,odR* dl. 30-I (1837), 515-521. De veilingcatalogus-Kinker uit 1846 vermeldt een exemplaar van dit werk met aantekeningen door Kinker.

Na vriend: groete met achting

V[an] huis 30 aug1837

tt.

vdHeij[...]

Voor de lezers van dit tijdschrift vermoedelijk van meer belang, is het feit dat in deze delen zeven doorgaans één of meer keer gevouwen velletjes lagen. Daarop heeft Kinker tijdens zijn lezing van Bilderdijks brieven in die Messchert-uitgave genoteerd wat hij opmerkenswaardig vond. In de druk zelf maakte hij geen aantekeningen. Vermoedelijk zijn er meer velletjes geweest dan deze zeven, want zoals men hieronder kan zien zijn er geen aantekeningen te vinden bij *alle* brieven. Er is echter voldoende bewaard gebleven om een blik te kunnen werpen in de keuken van onze Bilderdijk-recensent.

Men kan zich natuurlijk afvragen wat het nut van publicatie van deze krabbels is. Misschien is het Bilderdijk-verband reden genoeg, althans voor Bilderdijk-geïnteresseerden. Men kan daarnaast andere redenen bedenken. Het lijkt me een vrij uniek verschijnsel dat er een handschrift bestaat waarin een tijdgenoot noteert welke zaken hij zou *kunnen* gebruiken ten behoeve van een recensie. Er is eigenlijk niets bekend van dit proces. Welke soort zaken noteerde een recensent, wat diende tot geheugensteun? Zijn dat de werkelijk belangrijke zaken, of slechts curiosa? Wat zegt zoiets met betrekking tot de *ars recensendi*?

In het geval Kinker meen ik op basis van deze aantekeningen-alleen te kunnen vaststellen welke zaken zijn bijzondere aandacht trokken, nog voordat hij overging tot een 'officiële' recensie. Die aantekeningen zijn als het ware verraderlijk. Kinker noteert zeer vaak uitspraken van Bilderdijk over het poëtisch proces. Daarnaast is Kinker geïnteresseerd in religieuze en filosofische beweringen. Het lijkt mij dat Kinker ook bijzondere belangstelling had voor die religieuze kringen die potentiële haarden van onrust zouden kunnen zijn of worden (blijkens zijn eigen correspondentie was Kinker zeer gebiologeerd door het gevaar van fundamentalisme van allerlei aard). Verder – Kinker was een goede bekende van Bilderdijk geweest in het eerste deel van diens leven, terwijl hij ook Bilderdijk en diens eerste vrouw als financieel adviseur met raad en daad terzijde had gestaan⁹ – is er overduidelijk grote aandacht voor de persoonlijkheid van Bilderdijk, diens levensomstandigheden, diens gedrag. Kinker had duidelijk niet veel op met Bilderdijks zogenaamde nederigheid, diens liegen en draaien. Ten slotte: een enkele keer noteert Kinker een metafoer of een beeld dat hem opviel.

Het is wellicht de moeite waard te bestuderen in welke mate deze aantekeningen overeenkomen met Kinkers zeer lange bespreking, in zes afleveringen, van Bilderdijks *Brieven in de Recensent, ook de recensenten*. Die overeenkomsten of verschillen komen hier verder niet aan de orde.

Over de materiële eigenschappen van aantekeningen nog het volgende.

Kinker onderstreepte wat hem bijzonder trof of tegenstond. Die onderstrepingen zijn gehandhaafd. Soms geeft Kinker commentaar door middel van een aan zijn opmerking voorafgaand "NB". Er is nog een ander soort Kinker-commentaar, van meer persoonlijke aard, alleen voor hemzelf bestemd. Die opmerkingen plaatste hij tussen []. Ik heb in zoverre ingegrepen bij de transcriptie, dat ik dergelijke opmerkingen door Kinker gecursiveerd heb weergegeven; overigens tussen (). De lezer wordt door dit

⁷ Deze tot nog toe onbekende recensie door Kinker betreft vermoedelijk het werk *Staat het herstel of de slooping van het Koninkrijk der Nederlanden, in verband met de vrijheid of de slavernij van het grootste gedeelte van Europa?* (1837) en verscheen *R,odR* dl. 30-I (1837) 474-481.

⁸ Deze tot nog toe onbekende recensie door Kinker betreft *De leer der enkele en dubbele vokaalspelling in het Nederduitsch, onderzocht en opgehelderd* (1836), door L.Ph.Ch. van den Bergh (1805-1887) en verscheen in de *R,odR* dl. 30-I (1837) 425-433. De veilingcatalogus-Kinker uit 1846 vermeldt een exemplaar van dit werk met aantekeningen door Kinker.

⁹ Vgl. A. Hanou, 'Bilderdijk, Bromet en Kinker.' In: *Folia Bilderdijkiana. Bladen voor Bosch. [...]*. Amsterdam 1985. 31-44.

cursief geattendeerd op Kinkers persoonlijke oordelen – die er af en toe niet om liegen. Hierdoor wordt, denk ik, iets duidelijker zichtbaar hoezeer deze twee belangrijke auteurs wereldbeschouwelijk en persoonlijk van elkaar verschilden.

Hieronder volgt de tekst van Kinkers aantekeningen. Allereerst de aantekeningen die duidelijk achter elkaar gemaakt/geschreven zijn tijdens de lectuur van de afzonderlijke delen (A). Vervolgens enkele groepjes aantekeningen die blijkbaar bij een andere gelegenheid gemaakt zijn en die misschien ten doel hadden opmerkingen over een bepaald thema bijeen te halen.

A.

Bij deel I:

Tijlpend moschje van Lesbia l.87 l of II Republicaingez. – Lannoy 88. 90 Verhand. over 't verband van de wysbegeerte met dichtkunst &ca 92. Lierz. Dagge[...] 94. Richardson – gevaarlijkste aller gift. 100. Spot met mij wanneer ik van vegeteren spreek. 102 ka, cha warmte, etymologie enz. le comte de Fraula. 110. De franschen, die hunne taal onherstelbaar bedorven hebben. – Ten Kate en Huidecooper. 113 Cipier – cepi (stok) Claustrum (klooster, slot) 116 Om haar (het schoonste meisje van Leyden [...]) ben ik in Duel geweest. 119 NB (Dobbrauski) Zijn gedrag zij verfoeilijk, zijn goede hoedanigheden houden haar prys enz. 121 tooi is het tooiën, het tooisel wat tot de tooi dient 122. moeten heeft geen subj. zullen geen futurum. Gij zult mij zeg op of voort te werken met de nederduitsche grammatica. of te vertalen. 123 Ach! wat heb ik myn tydgenooten niet 125 in de Geuzen zullen de heerschende partij stooten. Prinsgezind dichtstuk van D:Z van Haren 126 verkoop van de Verlosting 130. Opdr. aan – den Prins erfstadhouder. 131 De Geuzen door H[oo]ge[v]ee[n] aan Elwe overgedaan. 131 aanstaande huwelijk met zijn 1ste vrouw. 135. P.s. mooi! – 140 de Haag – nest van domkoppen 143 Bellami had een goeden trant. 145.146 enz. Theisterband. 150. laten wij en laat ons 153. epigraphe in 't Cimbr. bij Ten Kate te onze vrij Corpser 156. tranen is trainer 160. Vertaling van Pindarus in proza. 161. gevaarlijke toedragt van zaken? [...] 22 nov. 1787. 167. Minderjarige zangster 171 Post van den Helicon is mij bekend geworden. 184. bevel der 3eenigheid. 200. enz. uitzetting uit den Haag en het land. NB 235 Venetiaansche aristocraten, die den democraat uithingen 271. Ja had ik nooit den goeden, den weldadige Koning gezien – van een verworpen natie miskend en gehoond! – enz. 281. Ik kan mij met den satiriek lach (van zyn¹⁰ portrait) niet vereenigen NB. NB Philautia. 282 Hamaker beschouw ik als een Heros daarin (Oostersche talen) – Magnetismus – tooverheksen waaraan sedert Bekker niet meer gelooven wil. – Mimesis des boozen. Profecie Joel teekenen der laatste tyden. – Het zoogenaamde heilig verbond is een tentatief. 283. – die louter verstand willen zijn, zijn onchristenen. (NB aardige redenering daarover) vrijheid van wil een onding. 284. vereeniging der protestantsche kerken, die met de vereeniging met de Roomsche kerk gevolgd staat te worden. 285. Het bewys kan – valsch zijn, en de zaak die men bewyzen wil waar. enz. 292. Da Costa, Capadose – men beschuldigt mij de jeugd te bederven. 295. – dat iemand twee jaren lang of meer in mijne intimiteit zou leven en deist zijn, dit acht ik onmogelijk. – Ik ben zelf te weinig Christen. 298. Byron heeft iets aanstootelijks voor mij. 307. Moest King George mij halfwege. Yormouth te gemoet koomen. 308 Tr. heeft een lyst gemaakt van K. en W. die ik onderwijzen kan. – als ik van de 7 er 3 oversla om te eten. 312. the orthodox communion (call'd of the old light)

Bij deel II:

II deel VIII. Bild. was inderdaad goedwillig en gediensig. XI. Onopregt, hooggevoelig, trotsch was hij – volstrekt niet. XIV. De vader had zijn post te danken aan vinnige gehechtheid aan de party van 1748. – en orthodoxie? – Overdrijving en paradoxen. XVII. B. om een verzoekschrift zyn land verlaten. XVIII. De goede God – beware de zoo noodige eendracht in kerk en staat. 2. Gij hebt gewild dat deze recensie onder mijn oogen 5 perspectief. 6. In Holland wil men niets van mij dan verzen. 7. dubbelhartigheid – nooit mijn aard geweest. 11 Etymologisch woordenboek 13 f. 1000 tractement in Brunswijk 2 jaren van droog brood en water. 22. "Toen de regtzinnigheid op den thron zat." Zoo heb ik eens gezien, dat men mij beschreef. 29 Gelukkig dat ik, van mijn eerste aankomst hier af volstrekt geweigerd heb 't hof te frequenteren. 31. Die ooit vertrouwen in mij gesteld heeft, heeft zich nooit bedrogen. 37 Nog onlangs stond ik pal bij de Basilica, en riep mijn vrouw. 33. Autodidaktos 39 Ik zal

¹⁰ Bilderdijks.

dus wel naar Siberie moeten. 40 Staatsraad Zimmerman 44 Gij weet wat dichtluimen zyn. – Een soort van delirium 45 Beschuldigingen NB. – Wat myn character betreft. Wie kent het, daar ik, altyd in mijn praktijk – met niemand omgang gehad heb. 54 Ik heb en verzoek gedaan om te mogen volstaan met een declaratoir van gehoorzaamheid. – NB *Consilium abeundi*. 60 Mijn Meer-bet-oud-overgrootvader door Alva gebannen. 70 beginsels van onzinnigheid. Duurzame gekheid. 79 – f. 2000 aan brood alleen voor 3 monden. 74 alle verzen bij mij, bloote uitstorting van een oogenblikkelijk gevoel 76 mijn vrienden die altijd omgestoten hebben. 83. f. 20,000 sjaars zijn, als ik ze tellen moet te duur voor mij gekocht & ca 96. Wat moet er nu van mijn universeele grammatica en etymologica worden? 9. Hij (*Willem V*) heeft nooit anders kunnen handelen als de impetueuse Noodzaak medebragt 104 op min grootmoeders schoot zittende enz. enz. 106. NB *wat hij van zyn vader zegt is onwaar* 114. de reis van myn vrouw heeft f 140- gekost 't Is betaald maar waar leeft men verder van? 116 Post van den Helicon ([...]) 119 bij den Koning Lodewijk ontboden om hem 123 Ik maakte hem een Ode (aan Napoleon) in onze taal. 122 Feiths aan Sophia ken ik nog niet. 130 Zoo veel is zeker f 3000 s jaars [...] 132 Met uw oordeel over mijn Ode ben ik het met u eens – NB Hymnus aan Bacchus NB een Dicht [...] meening 143 – 't Is incorrect maar d'une force superieure 146 Ik gevoel dat ik gek ben – ik gaf al mijn bloed 150 Dat houd ik nog de grootste gebleven is. NB r[...]er 152 *en verder de nederigheid van Bilderdijk* vb Ik kan niets zoets over uw arbeid zeggen. (lof met lof aftekenen nu vrind geen lofspraken meer) 167 Rom. Regt en algemeene taal mijn voorname liefhebbery 170. Uw 3 ooms – niemand heeft zulke 3 ooms gehad. Simpel Heer voor J. Bosch gaat niet. 176 Werk ik aan 't Romeinsche r. daar hoort nalezing van Editien toe. Mathesis vordert & ca. 174. Wel Ed. Vernedert. *En NB 87 noemt dus zijn hooggeschatten vriend*. 179 Valckenaar Treurspel kort nadat hij gezegd had ik zal er geen maken 182 Men voelt zyne bestemming enz. *Zeer fraai*. 183. benoeming in 't Instituut. 188 Z.M. zegt. Pour ma satisfaction – vous en sera membre NB veel gewone gemaakte nederigheid. 189. een franschman zegt hem vous vous êtes familiarise avec les maladies & ca 192 Men moest iemand bij zijn leven zoo niet pryzen. 196 muziek d[...] iets lijdelyks [...]. 199. reeds sedert maandag heb ik opium moeten gebruiken omdat ik geen brood had. 201. Mijn bezwaar tegen u? – in 1811 in plaats van mij te helpen om uit dit land te vertrekken & ca – en met list secretaris van de 2de klasse gemaakt heb. Men kwam mijn vrouw reeds condoleren. 204. dank voor eene recensie. 206. Geen schaduw van mij zelve. 209. Dat staan op den wal & c oud – verveelt mij 211. *schijnt hij het uitgeven van die brieven aan D[e] V[ries]. voorzien en gewild te hebben*. 212 Want zult gij beginnen met iemand die nooit rol speelde. – Gij zegt: menschen verweerde gekken. 213 vandaar alle navolgingen van mij. Vijand van Philosophie of wetgeving in poezij. 214. Mijne vrouw en da Costa 218. Dat onze Valckenaar mij den pas afgesneden heeft 242. De grammatica wordt gedrukt. Verzen storten als door een trechter. Wat zullen de menschen op zien. De menschen weten niet, wat spreken is. 245. Ik heb met de geschiedenis als met de taal gehandeld. *Al te waar*. 246 verzen ontvallen mij nog steeds. – 251. Ja gij zijt de eenige, die mij gekend hebt. 252. Hoe 't zij, gij en Valckenaar zyt de eenige ware vrienden, die ik ooit gekend heb. 259. waarom mag Griffier geen Hollandsch zyn. 257. onderhavig – een moffenwoord. [...] *treffend*. 271 Zijn Boekverkoopers zaak is boeken verkopen, niets meer. 279 daaglijks vergasten wij ons op uw boter – ik die in tien jaren geen boter op het brood geproefd heb. 282 [...] goed. Verschalen. 314 Koster, *L'histoire depuis bien de siècles parait être une conjuration contre la verité*. Ongelukkig neemt schier ieder deel in die samenzweering! – 315. Eene étourderie op mijn 17de jaar (die van een prijsvaers te schrijven, dat ongelukkig gekroond werd) heeft van mijn geheel leven beslist.

II deel. 108 waar ik met anderen op dezelfde plaats aangekomen ben; ik – langs andere wegen gekomen – langs afmattende dolingen en omwegen. 109 de trek van de Polypus. Gy Heeren Heterodoxen. 113. Troosten als er troost noodig is – dat behoort der poezie niet. Het is dan nu weder voorbij met de Curatoren “de Nakomelingschap zal er schande van spreken.” 114. daar heb ik nu weer f. 100.- kosten door het hardste van alle. Wat moet er dan van mij worden? (*de hoop van Curateuren?*) 131. Ik hoop dat ik het (*Ridder*) niet zal behoeven te worden. 132. NB. alle bijzonderheden (*over 't Ridder worden*) onder ons. 133. Mijn broeder mag wachten. 135. Sedert ik aan 't hof ben heeft veel op met Holl. Litteratuur. Le vrai Hollandais? een fransche courant. – Mijn naam komt er gedurig in. – Er komt te weinig goed bij ons uit. 141. NB Men prijst zoo niet (zei hij een ouder man) of er schuilt iets achter. Die recensent heeft ze achter den mouw. – alle recensie gekheid. 164. Poezij uitstorting van 't gevoel – niet in de verbeelding. – aan Napoleon, aan den Koning. – zonder mijn naam gedrukt. 165 Prosodie van Hesselings. – Klopstok was iemand, die noch hoogd. noch eenige taal verstond. 166. NB Ten Kate. Moesogoth. Angelsaks. 167 de dag voor mij 24 uren zonder slaap, zonder eten enz. 173 vryheidkweester, en vryheidkweeksters. 185. Zeker, zoo ik buiten 's lands, waarbij ik in geene de minste aanmerking kwam (*onbeschaamde geveinsde nederigheid*) vergelyk hiermede 195 Immers 't heeft aan mij niet gefaald heeft, zoo hier & ca. (. – *Er is een gaping tusschen 1810 en 1816 in de br. aan de V[ries]. en dan van 1816 tot 1817. [...]*) [200] [...] te onvrede

op Jeroen.221. Ik wenschte dat gij voortging recensien te schryven. 226:227. Gij moogt mij vrij houden voor al wat goed – is, als de Apostel zei, die met de wareldlof... enz. 228 Thans heb ik thee – thans leef ik van thee, koffij, melk en brood 229 (*Geen brief heeft zijn gelijkenis in de buste vermindert*) 261. Meegaan met zijn eeuw klinkt zeer goed maar... 262. vervloekte verwarrende vreemdigheid in de noodzakelijke onderscheiding van s en s¹¹. 263 – niets is zoo aanstootelijk als ongelijkheid met zich zelve 267. hoe kan ik die gedrukt krijgen, en een redelijke honorair voor bekomen 284 – ongemak aan mijn Linker voet – in het 27ste jaar genezen 286. vergeefs bezoek v. dVries een kaartje 287 mijn zoon Lodewijk W. 7 april 1812 te Amsterdam geboren 291. vatte [...]

Bij deel IV:

83. Godsdienst en Poesie. 84 't oogenblik van het doorbreken der poëzij. Swedenborg, gaat voor Apostel in Engeland. Zuiver Waarheid in Christus versmolten om eene ketterij te vermijden vervalt men in een andere. 85. veel ondeelbaarder dan 't fyne hair is de waarheid – taliter qualiter zien. – Augustinus. &ca. – (*dit alles is intero genere belangrijk*.) – 87Wat is edelmoedigheid – 't is zijn ik afleggen enz. – Het O.T. slechts tot een historieel boek maken heeft veel kwaad gedaan. 88 Jacobs daad? Daar is (NB) een hooger standpunt waaruit God goed en kwaad in onze daden beschouwt, iets om het dus te noemen bovenzedelijks. Dit is een zwaar en gevaarlijk punt. – vele mystiquen zyn er door verleid tot gruweldaden &c. Oneindige cirkel een regte lijn. 90. Gij gevoelt dat ik dit niet dan aan u zou schryven. Worsteling van Jacob met God. – 91. Mr. Bowring komt mij een zeer geschikt mensch voor: - ter afwering van verdenkingen. 92 Vrede in de Heeren naam onze leus. 93 God absolute en God in het schepsel. Servetus – vals begrip van getal. – 3 met 1 . tyd arrivant 94. Paasch-avondmaal. Vrees voor Catholicismus werkt verkeerd 96. Pius VII Liberaal. 97. Protestanten die R. worden – Antichristendom. 100 Thelwall. – Episcopalen – Presbyterianen 104 Luthers disputeren met den Duivel, geen bloote inbeelding. Melanchton & Zwinglius invloed heeft kwaad gedaan. 107 Quietisten geen ongelijk – lijdelijk. 108.109. Staande draayende tol eigenwaan. – uitzetting in 1795. 111. – Adspice venturo – daar is in die ecloga een geest boven Virgilius. de talletters konden onze tydrekening helpen te regt brengen. Ook in de geschiedenis van Augustus iets zeer opmerkelyks. – de boze geest – die fraaye vaccine antijenner. 114. vereenigingen en openbare afscheuringen. De uitwerpingen, vervolgingen van de onzen. In de Hervorming begreep men het kwalijk men wilde dadelijk in plaats van lijdelijk zijn. 118.119. feest van Koster een werk des Duivels. – Stillings geestenwereld. – magnetismus en dergelyke – de macht des duivels op aard 127. Men had hem (*Herdigh*) bevreesd gemaakt over het geen gij van de constitutien zegt. 129 Amerika een land door Gods vloek getroffen, en waar de Duivel – 130 Amerika een tuchtigingsplaats voor de afgescheidenen van Juda. 131 Ja, wij hebben dagen van zegening tot uwent mogen genieten. 133 Fr. Theremin - voor elk die slechts een verval in den mensche erkent – Kan men als een bloote Filosofie lezen. 134 Hoe velen behooren er tot Jezus schaaftal die 't niet weten. 137 De paus van Dordt – Kleman [...]. Vijgeboom. – 140. eeuwigheid der helsche straf. – $141 x + y + y^2$. – Het licht ligchaam waarmede de hemelgeesten omgeven zijn. 143. wederoprichting aller dingen. 146 Het Kind Joannes groette inderdaad zyn Goddelijken Heer. nieuwe geboorte door den dood - ekstasees 147 Zie daar de gelukzaligheid – NB zagen wij het verband tusschen 't zedelijke en physische beter in, alles zou zonneshijn zijn. Geen lichaamyk kwaad, of het heeft zyn oorsprong in 't geestelijk; geen genezen dan door 't geestelijke. Gezond, gezoend. 148 Hoogmoed des Verstands – strijdt met het Christendom. Zaligheid buiten Christus te stellen is een gruwel Daar de regte lijn onmogelijk is, moet het pad slingeren. 149 den regtzinnigheid in 't bloed. – Walaeus – scherpe dialectica. 150 Verwerping geene eigenlijke positive thesis – gelijk de Remonstranten NB. als ik uit een zak guldens één uitneem verwerp ik daarom de anderen niet, die ik liggen laat, enz. (*is dit niet heterodox?*) de verwerping ontkennen is de erfzonde ontkennen. Ons denkbeeld van tyd. is successie (*de Duif*) een [...] 151 de physische, natuur geestelyk – de verteering door 't vuur. – voorregt der verkiezing. 152. verzen uitgieten. In 14 dagen 9 of 10 vel druks uitgestort. – Kindsheid het is hoogmoed. 154. ongeloof zelve dit [...] hoos epos eipein Hebr. VII. 155 zal ik nu eensklaps als liberaal geprostitueerd worden? 155 de gerymde brief van Khek – een geloovige begenadigde. 158.159. – Grotius. Zwakhoofdige Christiana Agyrta. Salmasius. 161 Kinderen van adam in den staat der regtheid. Leibnitz. Zijn discipel Wolff. Theologisch waar en Filozofisch waar. 162. met 1772 begon de vloek des Hemels. 163. De duivel zoekt een nieuw tusschensoort van rustzoekers te organiseren. 163.164. Geene afzondering in de kerk geoorloofd, zoo lang ... de onderdrukking wettigt de afscheiding niet, of zij moet ... 166. opwelling van Hoogmoed 171. Kantianismus is gevaarlyk. Maar ware vergif in 't Fichtianismus. – vreemd ware

¹¹ Deze laatste s in een 'lange' s die op de f lijkt.

het als de Remonstranten eens gereformeerd wierde naar mate deze afvallen. 172. Theologie en politiec regtzinnige remonstranten, schoon blind voor het inzicht 179. Ja daar is een verborgen betrekking tusschen 't brood en 't ligchaam van Christus enz. meer dan gelijkenis. 174 het licht beginsel van alle vloeibaarheid. 177 The philosophy of mind – Kant daar iets van gezien. 178 Pindarus Mathontes. 199. Thelwall. Schandelijk dat nu eerst de Predikanten te Amsterdam (elders niet eens - - -) tot bedestonden besluiten. Vervloekte unschrijvingen. 200 het helsbasterde Grieken bij de overrompeling der Turken. Hun geleerdheid en – die in Godverzaking bestond. 202 opwekking van Thelwall zegt men aan het schandbord gehecht te zyn. 204 bidstond. – de gevers bedankt enz. zekerlijk, denk ik om God aan te prikkelen om ook edelmoedig te zijn. Quatrain: Verwaten pronkerij &ca. Het geval van Capadoce met.... Brasz. 206. Joden en Chr. Paasch op den zelfden dag. Joden en Chr. vereenigd in één heidendom. 207. ik en mijn huis zullen dit Paaschfeest niet vieren. Duidelyk zyn wij in de epoque van 't vale paard. 209 de R.K. Ariaansch. Onchristelyk Almanakmaker. 210. Waar om zal 't vervloekt Heidendom der mathematici (*is dit geen kindsheid*) 212 wezenloos (schoon niet zonder verzenontvloeiing). 214. verzen uitwerpen als uit een fortuin 217. Beesten pokstof. 220. De wareldlyke Keezerij een flaauw emblema van de volgende geestelijke 221. ik ben vlinder, rups geworden. 223 Ik zie niet hoe een afscheiding langer te vermyden is. 225. mennistenpredikant ter Borg – veroordeeling van het Magistraats ampt. 226 staatsbestuur. enz. – 235. Een Engelsche schilder dien ik de perspectief onderwys. – 249 strijd niet slechts tegen de geestelijke maar ook wareldlyke gezagvoeringen 266 Mevrouw Belmontes krankbede NB. NB. 268. Werkeloos zit ik daar, verbo insanio. 269. de dag der geboorte van den prins, van Oranje – maar al ware hij een Josua. – anarchie bereidt den weg voor den Antichrist van wien Napoleon den voorlooper was. 277. Opium. 282. Ziekte van Uw Moeder. (*NB Jodin*) Hem die de belofte aan Abrahams Kroost is – waar geen volstreckte vijandschap is. 285 Kindsheid of erger, frenesie 287. tegenwoordige Esculapen. – één en dezelfde geest die in alles, ook de schoone Kunsten [...] bevrucht 289. verzekerd van mijne Insania. 290 hand. D. Apost. 293 Mania autopoplexia. 297. Mania. 298. Mijns ondanks maak ik verzen of liever giet ze uit. 301 De Booze benaauwt niet die hem toebehoort, maar de kinderen Gods. 309. duizendmaal vraag ik mij af, of ik mij zelf ben? 313. NB NBGemis – van mijn verstand gevolg van verkeerde opvoeding. – vroeg wijs vroeg zot 10 jaren in [...] vooruit. 317. Ter Borg: - de kinderdoop. 318 De neologen – kennelijke afscheiding 322. Mijn leven is als dat van een o[n]vernuttig dier hier uit voortspruiten een volkomen mania. 324. erger dan kindsch. – Ook heden is mijn klagt weêrspannigheid (*dit komt op meer plaatsen voor.*) 327 den staat van Nebucadnezar 337. God had ons van de Zuidelijke gewesten afgezonderd – waarom moesten wij door een heterogene verbinding enz. [...] en water (*geen krankzinnigheid maar onverstand*) 340 aan mijn vaderland denk ik niet meer. 346 ware ik alleen – vaderland verlaten [...]

Bij deel V:

V D. Aan Capadose, bl. 4. wij zullen ons wederzien een Filozoofsche Thesis, waar in geen beteekenis. Zorg dat deze brief in geen verkeerde hande kome. 12. – Sterke U in dit oogtbl. v. verzoeking. 16. Lod. XVIII. 666. Cyrus en Kors. Alexander van Macedonie, en Alexander van 't foedus sacrum 18. het Keezen gouvernement v. 1786. Oranje v.d. tabernakel voorbestemd tot bescherming der kerk. 19. Groetze die ons liefhebben in 't geloof! andere liefde of vriendschap is rook. 20. Orange – waar geloof – Koncilie tegen de Pelagianen 21. hooger begenadigden tot afval enz. 22. Dit is het ware Amen niet. 27. Hagar, die Sara op den kop zit 28. vaccin heerschende tijd geest. 31. innige taalgronding, waar in de wortel eens Kankers zit. Vrijmetselary Illuminatismus Jezuiten, in de Loges indringen. 33. het schynbaar ouder worden van dieren en menschen. 35. Neen geen nieuwe gemeente – ieder huisvader. 36. Taalkunde - conventie. Godslastering enz. 37. Met dominee E[.] gelyk gij zegt, ploeg, egge (*aardige vergelyking*) 38. vaccine fomes voor nieuwe ziekten. 40. de Heidenen (t.w. metselaars, timmerlui &c) in het erfdeel. – de Clercq – Kinderdoop. – Het begrip der Protestanten over t doop. 41 hervormde Laauwh. voor den doop. – redelyke Godsdienst Paulus – reden zit in ons verstand niet. – Symbolum (42) geen bloot teeken. Enz. Bondzegelen (mystieke wysbegeerte) – het beteekende wordt door het teeken medegedeeld. (*is dit heterodox*) – onzichtbare engelen, door slaperigheid aangekondigt - (*deze brief is nog [...]*) 43. Water. Licht. Onze natuurkennis Kinderspel. niets afgrysyker dan de werkheiligheid. 44. Wat de Joodsche natie in massa betreft... 45. trechter – spons. 47.48. Daar is een middending tusschen teeken, en beteekende. Het is de geestelijke insluiting. - lichamelijke denkbeelden. (*zeer belangrijk is: "Het is dus het geloof."*) 51. 't Magnetismus v. 't huwelijk. – 56. 't Is tijd zich te wapenen. &ca. – 65. Daar zijn, zelfs onder regtzinnige Christenen, zoo velen wien dit beginsel van Deisterij aankleeft. – [...] tegenwoordig een staat van chemische operatio in 't onzuivere Christendom &ca – 72.73 de mystische waarheden laten zich dikwijls niet mededeelen. – [hebreeuws: 'imrat]. – vaccine gruwelding. 76. Tegen socinianen of Deisten niet prediken, maar als

onchristenen uit de Kerk sluiten (*door den hondenslager?*) 77. een afzondering als die van Vijgeboom niet onder de hand vergaderen. Een nauwer verband met de herstellde Lutherschen. 80. Streng leer der eeuwige straffe. – wij hebben geen denkbeeld van dit eeuwig. 85 de duivel als wezen positief zijn aart als boze negatief. 86. hoger ontologie. Manicheismus beginsel van Goed en Kwaad. 89. fransche chymie heerschappij des Menschenmoorders van den Beginne. 90. ingeent door de genade. 92. dat Kruis is een Starrebeeld. – Wacht u voor mofferyen. 95 reine genadeleer, de allerbijzonderste (?) Voorzienigheid. – Heidendom dat veld wint sedert men de wetenschappen van het Christendom afgescheiden heeft. – (*strijdt dit niet met zyn gevoelen over de onbevoegdheid van het verstand?*) en NB. Julianus, en 96. afscheiding van Kerk en Staat; - te gruwlijker omdat onze Staat aan de Kerk hangt – als bloote omkleeding der Kerk. – Woede tegen Da Costa's Sadduceen – Wat al verplichting hebben prulschrijvertjes aan ons drieen. 98. [...] aan (*o Ja!*) 99 apostolisch – geeindigd. – 101. zeer filosofisch orthodox. 102. Mathesis die alle practikale Logica verwoest heeft. 103. Kant heeft – al te absolute kennis uitgesloten; maar.... Godsdienst wordt tot Filosofie gemaakt. 109. NB. het verbond der vorsten dat de blasphemie aan 't voorhoofd draagt. – staat te vallen. 110. Ware ik Koning, ik zou – in de Nieuwspapieren laten zetten. 111. schuld der Ouderen op de Kinderen genade omgekeerde v. kinderen op ouders. – 114 Nijkerker beroerte – rollen spelen, somtyds ter goeder trouw. 115. La Martine, Chateaubriand 't herstellde Heidendom. 117 Sedert 1815 vreemdeling in mijn Vaderland. – mijn hart aftrekken. 119. Ik bleef voor t jaar 1827. – Wat is kennis? De Duivelen hebben die boven ons; maar waartoe? 124. is dit geen beginsel van het geen men kindsheid noemt? 132. [...] Ik versta even weinig wat ik opgeschreven heb. 133. Moeras van Brunswijk 134. Ik voorzie opstanden in ons vaderland. 135 – Maria, die Hemel en aard geschapen heeft. 157. Geloof mij, geheel mijn ziel was altijd, poezij. 160 niet is mij nadeeliger dan de zon. 163. – Ja – geheel het zonnestelsel waartoe wij behooren, bereidt zich ter slooping 164. meerdere orthodoxie van Mevr. Bilderdijk. 167 P.s. geen gedachtenis van Leidens ramp. – Schotsman heeft wel voorzegt. 169. De Hr. Luzac bestuurt alle mijne zaken – zonder zijn – kan ik niet zijn. 172. de verzwakking der hersenen was toen ik pas 3 jaar oud was – 173 ik ben ten aanzien van 't verstand niet wel georganiseerd. – altijd moest ik tot venaefectio mijn toevlugt nemen 174 gij zoudt mij niet vergeven, zegt gij NB NB – opium. 176.77 Ik zal bij U komen, maar niemand Hogendorp spreken. 178. Laten dank maar niet oudbakken, maar warm uit den oven – (*verder zeer de[...]*) 180 Het Dichtstuk van T. is zeker uit een Godvruchtig hart maar als dichtstuk geen waarde. 183. – Nooit heb ik iemand kunnen benyden. 185 Ik ken niet anders dan geweldige Catastrophen. – d'Atmosfeer sedert van 12 jaar nadeeliger voor 't menschelyk gestel 186. Geef U uitschotten op – ik zal mijn wederhelft haast volgen. 188. Smeeken wij vooral voor den braven Pr. v. Oranje. Die nochtans – onze redder zal zyn.

Aan W. 193 gelukkig Vereenigde deelen van 't Oud Nederlansch Vaderland. 204 De franschen verstaan hun oude taal niet genoeg, om dat zij geen duitsch verstaan. 205. bedeenen is met eenen – Schotsch en Engelsch verbasteringen van onze taal. 206. Duitschers, dat dom geslacht, verstaat hun eigen taal niet, hoe zou het de onze. 208. Rolie is rolle - - engl. Rule. 212. hoe diep terneder slaande zijn mij – Uwe Mengelingen. Tillic reese ('t elkenreize) 214. Van Wijn verstond ook niet altijd wat hij afschreef. – de Tweede Klasse enz bloot als bloed te verstaan? gelijk doet voor dood. doet ook voor het vluchten verkiezen. – Lansi zoo 't geen Landresi is. Osselingen, oefeningen misschien iets in den Kikvorschen stryd. 215. ose. een bepaald water Oise – hoos, hoze. – NB Ik ben altyd bloot leerling en van de laagste klasse gebleven.

A. Hoffman van Fallersleben te Breslau 216 Onze vriend Bodel – 217 Nederlandsche Psalmen daar zit veel in voor het Nederl. Dialect. Herstel onzer oude taal. 218 – Deze bibliotheek daar ik zoo vreemd aan ben geworden (sedert de vereeniging der Z. Prov -) als aan Kon. of Gouver[n]ement. 219 de yskoude Clignett 223 Het duitsch is en blijft toch (hoe uijteengeloopt) ééne zelfde taal. 225. van myne brieven aan Grimm moet geen één te regt gekomen zyn – want hij beklagt zich des – Ik die sedert myne te rugkomst in 1806 in een vreemd land leef - daar ik met het tegenwoordig volk niet omga. 226. Ik ben alles vergeten wat ik op myn 20ste jaar wist. 227 extra uterine zwangerheid van myn vrouw, die ruim 23 maanden geduurd heeft. (*hier over niets aan Capadose*) 234. Oude en echte taal van ons gemeen vaderland – in mijn verwijdering van het tegenwoordig, dan varend, en smakeloos geslacht – 235. De vereeniging der Z. en N. provincien – zij zullen den troon omverwerpen.

Zuijlen v. Nijveld. 237 herstellde Luth. Gemeente – Socinianery &ca – 't zal met ons ook zoo gaan. 238 Ik heb in Amsterdam een klein gezelschap van gemoedelijke Christenen opgericht. – verzuim niets om op 't hart van jonge lieden te werken. (Filosof. histor. wisk. tot kennis van 't waarachtig Christendom. – In stilte te werken. 239 om als hervormer op te treden – Ik gevoel mij den man niet, om leder spreken zonder iets te ontzien. – W. de Clercq. 244. Stant van zaaken. Zekerlijk daar werkt eene stille ontwikkeling ter omhelzing van de hoogere (onfilosofische waarheid, en zij zal doorbreken. 248 Doctor Iz. Belderdyk Dichter van Tomyris is mijn vader. Mijn vader maakte goede

verzen; maar likte &ca, 250. hartelijkheid voor onze Vlaamsche broederen, de eerste grondleggers en onze voorgangers in taal &ca 251 Wij regretteeren niet naar de Zuid Nederlanden verplaatst te zijn

D. van Hogendorp.-

Bastiaan Heykens, te Muyden. 258. Triumfzang op den dood. Callenbach te Nijkerk. 270. louter gevoel, hart, en bevinding kunnen wij niet zijn. ons verstand. – 271 Gij vergeet dat ik eenvoudig, nietig – schepsel ben. 275. die van Christus afvalt houdt hem voor een bedrieger. – en veroordeelt hem met de Jooden tot het kruis. De vraag over den afval der heiligen Hebr. 4:6. 277. vruchten uwer ambtsbediening – wij behoeven 't – losgelaten te worden tot zondig vergryp. 279 uw opgang niet slechts in uwe gemeente, maar wyd en zyd. – 283 opgang van uwe dienst (*als boven*) Filozofische zelfsverreering en autarkeia. – welke men onredelyk genoeg is, redelyk te vinden. – Wij zijn het en zouden zij ons dan niet haten. – 284. Wat nu de bedenkingen betreft.... Wat gaat het U of mij aan, hoe anderen denken? 285 Zullen wij rekenschap geven.... (*al wat dan volgt is kwaadaardige tale kanaans*) 286 NB de algemeene aanbieding der genade. Wat is algemeene bloote abstractie van 't verstand. Een volmaakt oneindig wezen kent in zich geen algemeen, maar het individu (*ellendige onzin*) – moet dan die parel (*pr...*) ook voor de zwijnen geworpen.... Wildet gij dat zij de uitverkoornen van de verworpenen onderscheiden zou? Waar zou dit heen? – 287. Ja in hen (*de verdoemden*) kan het eenige verzachting zijn. – vrye wil is een contradictio in adjecto. 289. God beware Kerk en Vaderland, en ons allen! (*deze brief bevat een wijsgerig stelsel*). 290. alweer zegening op uw prediking. – beroeping naar Vriesland. Ik ben voor geen formulier gebeden. – somtyds heilzaam – als wij niet bidden kunnen. 291. generalia non dantur. – dat zij (*Gods bedeeeling*) wijs en goed is weten wij a priori. Blijkt ook van achteren.

291. De weg die God met ieder houdt is naar elks behoefte de beste. 292. Zij (de bekommernis) is de pekel waar onder de boter bewaard blijft: - anachoretische afzonderingen 293. vertrouwlijk en ontzettend verslag. 296. Naar het uiterlijke beschouwd is dat Nijkerk aangename plaats, en indien uw amptgenoot ook daar, een man naar ons hart is, komt het (*beroep*) mij aller aannemelijkst voor. – A. Booth – acht ik hoog. – Hervey – wat te enthousiastische gevoelens. 298 Beroep te Nijkerk op de Weluwe. – verspreiding van allerlei uitstrooisels – boosaardigheid lasterzucht. – Gij zegt wel. Die het zonde is, is het zondig. – NB Vaccins 299. Ik hoop niet dat vorsten zich zouden aanmatige naar door hun plakaten te doen. – Waarom zou de Koning geen approbatio verlenen op het beroep? – 302. de brave Predikant altoos deelt in uwe bevordering. 303 bid voor mij – maar, ô! zeg mij niets vleyends het drukt mij ter neder. – 307. Geloof ook niet dat ik - - - zoo ligtelijk geraakt zou wezen om eene briefwisseling af te breken met iemand wien ik.... 308. Gij vergat mij dan niet en wij deelen nog in de oude wederzijdsche gevoelens. 309 mijn zoon heeft zijn belijdenis afgelegd bij Ds. Manger. - - Daar bereidt zich eene nieuwe scheuring of afscheiding tusschen Christus en de Rededienst. – 311 NB. gij weet dat ik die gevoelens – van jongs af in 't harte gekoesterd heb. – De woelige Le Sage ten Broek Halbertsma te Deventer. 315. Volkslied, als er geen volk. Gij vriezen mogt er nog iets van hebben. - - Wat zijn thans recensien? – Onno Zwier van Haren – een groot genie; maar zyn al die sine admixtione aliquâ dementiae?

Halmael te Leeuwarden. 316 Zijn weg bewandelen is beter dan wandelen. 317 Ik begrijp waarom gij zoo niet in proza zoudt durven schryven – tenzij gezond verstand niet meer in proza geduld wierd.

Mr. Maurits C. van Hall. 319 tegen uw vriendelijk verwyf slechts aanmerken, dat onze leeftijd ons vormt tot het geen wij worden en de mijne mij altyd contrair is geweest.

Koenen. 321 over bouwkunst. – 323 't Is aan de getrouwe studie (*namelijk van het [...] Regt.*) met het Goddelijk woord dat het welzyn der staten verkocht is. – Het stuk van Sonnenberg ken ik niet, en even weinig den Waredstaat van Kinker..... Onderarmen van Jongeling en meisje.

B.

III. D. 266 – Die begrypen wil, wil niet gelooven.

D. V blz 89. de fransche Chimie V. 193 naar de met ons hereenigde deelen van 't oude Nederlandsch Vaderland D.V. bl. 251 (*Kesteloof*) Wij regretteeren ook menigmaal niet met U naar de Zuidnederlandsche kwartieren verplaatst te zyn. 250. hartelykheid voor onze Vlaamsche broeders.

III. 135. tegen[woordige] Fil[ozofie] moet vallen. 139. Sociniaansche hutspot. Manicheismus 174. beve hij die in 1617. partij voor remonstranten intrekt. 175. 176. Arminiaanderij niet zonder Socianery

IV. 87. Zijn ik verlooehenen edelmoediglijk. 88. bovenzedelikh. Gods. Jacobs daad. 93. – 3 met 1. Valsch begrip van [getal?]

Staatkunde

Theologie

III.89. God heeft geen horsels &c. 169. om consequent te zyn moet men ongodist zyn.

Valschheden

II 106. Leugens omtrent zyn vader, NB in stryd met zyn levensbeschr. in de Gesch. v. Vaderland.

II. 252 Gij en Valkenaar de eenigste vrienden. 141. men pryst zoo niet. – p[...]

III.25. br. aan v. Wijn & Meng. & fragmenten.

Dichtk. etc.

I. 63. 't Is door 's Dichters kunstgreep, dat het [...] 77. Coquetterie der Dichtkunst. 119. Dobbrauski's gedrag zij verfoeyelyk. 171. De post van den Helicon vergelijk met II. 116. 🍏